

IRÁNYTÚVEL

SZIRTES GÁBOR

„A teljes részei”

Csűrös Miklós írásai Takáts Gyuláról

A költőnek értő olvasókra és értő kritikusokra van szüksége. Takáts Gyula alkotói pályája derekán, az 1950–1970-es években elsősorban az utóbbiakat hiányolta. Az egykori tanítvánnyal, Fodor Andrással folytatott levelezésében (*Fodor András és Takáts Gyula levelezése 1948–1997*, Pannónia Könyvek, Pécs, 2007) több helyütt is az értő kritika és kritikusok hiánya miatt háborog. A vidéki költő és a tájköltő címkéket visszautasítva, a kritikusok ostobaságokat eloszlatandó, 1955. október 12-i levelében a következőket írja: „...nem vagyok tájköltő. Ez csak az első és ezzel összefügg az is, hogy nem vagyok vidéki költő. Ebből, illetve ezeknek az összekeveréséből születtek a felületes és sértő, ízetlen írások. Az én tájaim azok maga a költészet. Egy életstílusból indul a költészetem, melynek alapja a föld, az a föld, amelyről a lábamat nem akarom levenni, és az aszfaltra tenni. Nem új, hisz a görög művészet éleslátása ez. Együtt a természettel élni...” 1971. február 18-án a következőket írja barátjának: „Érdekes, hogy épp a kritikusok – (Jékely, Weöres, Várkonyi, Rónay, Pomogáts, Hamvas Béla kivételével) – egy lúdtalpas gárdája topogott verseim körül, amíg az érzékeny olvasók csak mosolyogtak és nevettek, értették, érezték azt írásaimban, ami lényeges.” Néhány évvel később (1975. december 17.) arra kéri barátját, hogy írásában említse meg: geológia, geográfia, filozófia tárgykörből doktorált. „T. i. így lehet kitérni majd bővebben a természettudomány és költészet, filozófia-világszemlélet-költészet viszonylataira, ami az én lírámban jelentős, és amelyről ügyesen hallgat a süket kritika. Pedig geológus doktorköltő alig akad még Európában, és a természettudományt legalább olyan fontosnak érzem az életemben, mint Goethe Farkas érezte”.

Miközben Takáts – egyes műveivel kapcsolatban legalábbis – alig talált értő kritikusokra, most, alig másfél esztendővel halála után, Csűrös Miklós személyében alighanem rálelhettünk a költő értő és megértő, a korábbi értékeléseket ismerő, ám azokat gazdagítani is tudó, új szempontokat és nézőpontokat is felvonultató kritikusára. Arra, aki tömör, lényeglátó, árnyalt megközelítéseket tartalmazó tanulmányaiban, esszéiben a részletek cizellált feltárásával és bemutatásával olvasói elé tárja e monumentális – elsősorban költői – életmű egészét is. A könyv címéhez méltó módon állítva elénk „a teljes részeit”, hogy elolvasva könyvét megbizonyosodjunk: a hetvenes évek elejétől napjainkig született írásai segítségével – a dolog természetéből fakadóan ugyan nem a monografikus feldolgozás szisztematikus részletességével, nem időrendi szerkezetben, nem a mindenre kiterjedő figyelem igényével, de lényegét tekintve mégiscsak – rápillanthattunk *az egészre* is.

Hogyan, mivel sikerült ezt elérnie? Mindenekelőtt azzal, hogy összességében hiteles és eredeti portrét fest Takátsról, aki számára az univerzális ember eszményének megtestesítője olykor igen nehéz időkben, rendíthetetlen küzdelmet folytatva a „feje tetejére állított értékrenddel”, a pártos versek követelményével, a „tétel-recept lírával”, a helyi „zenikkel”, a munkahelyi nyűgökkel, a helyi kisszerűséggel. Csűrös számára különleges érték, hogy egy kedvezőtlen korban – igaz, küzdelmek és szenvedések árán, de – Takáts költőként mégiscsak képes volt autonómiája és szuverenitása kivívására, megőrzésére, költészete horizontjának az egyetemes, a kozmikus világ irányába tágítására. Az is evidens számára, hogy Takáts nem tájköltő, nem vidéki költő, már csak azért sem, mert költészetével a világegyetembe tört ki az előbbieket által képviselt bezártságból. Igaz ugyan, hogy ihlető tájélménye „Somogyország”, a Balatonfelvidék, hogy tájszeretete és tájbúvölete (amit Fodor találóan természetvallásnak nevezett) vitathatatlan, és az is, hogy költői világában a *hegy* meghatározó szerepet játszik, ám nem pusztán leírója, gyönyörködtetője volt a tájnak – fejt ki Csűrös mindenekelőtt *A Heszpridák kertjén innen* című ciklus elemzésével –, hanem alkotója, formálója, alakítója, verejtékes munkával megteremtője is ember és természet, költő és természeti környezet harmóniájának. A költő „Bece-hegyi lírájában” így egyszerre és egyidejűleg van jelen a létezés varázsának átélése, az ember és a világ meghitt kapcsolatának szépsége és a költő tragikus élményeinek nyomasztó súlya (a világ sorsa, a szeretettek, a barátok, a költőtársak elvesztése). Ott van e versekben az élet és a halál, az elmúlás és a pusztulás megmásíthatatlan rendjének felismerése és tudomásul vétele és az ember fokozott felelőssége is azért, hogy a küzdelmekkel kivívott harmónia végül is létrejöjjön a világban.

A hangsúly Takáts lírájában is – mutat rá Csűrös – vitathatatlanul a méltó, az alkotásra alkalmas környezet kiküzdésének lehetőségén és szépségén van, ami – sugallja ez a líra – még az elidegenedett, az ellenséges világban is elérhető. Bece-hegy metaforája ennek a kifejezője, az emberi lehetőségek valóra váltásának vonzó példája, melynek segítségével – társadalmi-történelmi kataklizmák, egyéni sorsproblémák mellett/helyett – megfogalmazódhatott a példa, fölragyoghatott irodalmunkban az élet derűje, a világ szépsége, a létezés varázsa, a vers örökkévalósága. A könyv azt sugallja, hogy ez Takáts költészetének legfőbb üzenete.

A szerző méltó figyelemmel kíséri Takáts filozófiai érdeklődését, bölcséleti líráját, sajátos absztraháló képességét, amely „biztosítja költészetének filozofikumát, az állandó készenlétet a felszíntől a mélység, a héjtól a mag felé törő szellemi munkára”. A halál elkerülhetetlensége ellen a lét folyamatosságának gondolatával, majd időskori lírájában – a költészetről vallott felfogásának megfelelően – „a vers túléli mesterét” hitével védekezik. A költő természetfilozófiája sokoldalú megjelenítője Csűrös szerint a *Száz nap a hegyen*, amelynek személete a természettel együtt lélegző emberé. A tárgyak, a sziklák, a kövek ugyan túlélnek a halandó embert, ám egyedül ő képes a világban a tér és az idő kategóriáinak felfogására, értelmezésére, és ezért Takátsnál „az ember felette áll a világnak”. Felette áll, és egyszersmind felelős is érte, amit a költő a természeti értékek pusztulását bemutató vádló képsorokban tesz nyilvánvalóvá. E

természetfilozófiának egyaránt része az ember és a természet egysége és különbözősége, kölcsönhatása és egymásban való tükröződése. Csűrös arra is felfigyel, hogy Takátsnál elválaszthatatlan „annak a nagy múltra visszatekintő klasszikus toposznak az alkalmazása, amely a föld megművelése és az üres papír teleírása, a „betűvetés” közötti hasonlóságra épül”, és amely az „őszikéit” író mesternek is jellemzője marad. A testi és a szellemi munka, a föld művelése és a költői „művelés” egyaránt embert próbáló munka, de ugyanakkor derű- és örömforrás is.

Csűrös kritika- és esszéfüzére természetéből adódóan nem nyújtja a közel-múltban lezárult pálya szintézisét, ám a költő életének, világképének, művészetfelfogásának változásairól eredeti, több vonatkozásban újszerű, a további értékelések számára is megfontolandó megállapításokat tesz. Fontos kortörténeti, fejlődés-lélektani megfigyeléssel gazdagítja az eddigi nézőpontokat. A *Se ég, se föld* (1947), a *Száz nap a hegyen* (1975), a *Szonettek a Styxen túlra* (1990) és a Csu Fu-verseket tartja a pálya kiemelkedő jelentőségű tájékoztató pontjainak.

A könyv külön értéke, hogy nemcsak az életműben meghatározónak tekinthető költői teljesítményt vizsgálja, hanem rápillant más műfajokra, így Takáts szépprózájára is. A *Polgárjelöltek* és a *Színbáz az „Ezüst Kancsó”*-ban a szerző szerint mesterdarabnak tekinthető, mert olyan minőségű – zenei, költői – próza, amely a sok évtizedes népies-urbánus törekvések közti ellentétek helyébe azok szintézisét hozza létre, és ezért indokolt lenne, hogy ez a prózai teljesítmény jobban beépüljön sokszínű prózai epikai irodalmunk jelenébe és jövőjébe. A különböző esszétípusok és szemléletek képviselőitől, Babbitstól és Németh Lászlótól egyaránt a szükséges ismereteket megszerző, ám az ellentéteket át nem örökítő esszéírókat is megismerhetjük a könyvből, azt, aki – a prózaíróhoz hasonlóan – az esszében is az ellentétes irányzatok közti összefogást tartja szükségesnek és lehetségesnek. Az *Öt esztendő Drangalagban* naplóíróját sem kerüli el Csűrös figyelme, mindenekelőtt az emberiség sorsáért aggódó, a magyar ifjúság nemzeti tudatvesztése miatt kesergő, a zsákutcás történelmi fejlődésünkkel és következményeivel foglalkozó, a saját sorsát a „termelő munkás jogos öntudatával” megélő, költőként a szilárd emlékezetre, a gazdag és mindig készenléti állapotban lévő asszociációs bázisra és a gazdag képzet-társításokra támaszkodó alkotót emelve ki könyvében.

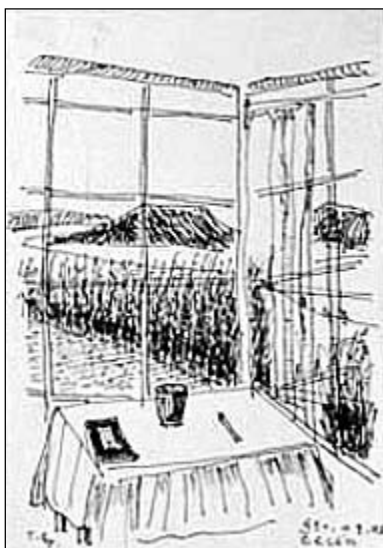
A levélíró Takátsot a Csorba Győzővel illetve Fodor Andrással folytatott levelezése alapján ismerhetjük meg. Csűrös eredeti megközelítésében Csorba és Takáts levelezésének közös és eltérő szólamai rajzolódnak ki a sorokból. Önérzetes vidékiségük, a filológiai kultúra iránti tiszteletük, a leletmentés, az öndokumentáció fontosságának felismerése, a dél-dunántúli irodalom színvonala szüntelen javításának törekvése – a közös személyes élményeken, például az 1947-48-as római hónapokon túl – levelezésük közös szólamának alapjai. Időnként jelentkező ízlésbeli eltéréseik, költői magatartásuk és alkotás-módszertani különbözőségeik az eltérő szólam részét képezik.

Takáts utolsó kötetének (*Hol is a Volt*, Pannónia Könyvek, Pécs, 2008) elemzésével Csűrös rávilágít a költő által a nyolcvanas évek elejétől/közepétől megtalált „új út” lényegére és eredményére: Drangalagra és a Csu Fu versekre. Előbbit

egyszerre „az egész világra kiterjedő kritikai tabló színterének”, „a kellemetlenségekkel együtt járó létezés terepének”, a sohasem tökéletes és boldogító, de elviselhető és elviselendő létér szinonimájának, végül a költő szülőhónának, Múzsájának tekinti. A Csú Fu verseket pedig a végtelen gazdagságú konkrét érzékelés és az elvont gondolkodás összefonódó kettőssége kifejeződéseként írja le. Olyan többjelentésű alkotásoknak, melyekben a lét és a tudat kísérteties – az időskorban felerősödő – paradoxonai jelentkeznek, a sors végső nagy kérdései fogalmazódnak meg, amelyeket a nagy elődökhöz, Madáchhoz, Babitsához hasonlóan, persze Takáts sem tud maradéktalanul megoldani, de a Csú Fu versek közvetítette varázslattal mégis képes egyfajta, mégpedig biztató megoldást nyújtani olvasóinak.

Csúrös írásai nem terjednek ki ugyan az életmű valamennyi területére, nem foglalkoznak a novellista, az ifjúsági-regény író, a néprajzkutató, a képzőművész munkásságával, mégis a vaku villanása nyújtotta lehetőséggel világos rátekintést engednek e sokszínű, műfailag gazdag, közel nyolc évtizedes pályára egészére. A könyv jól érzékelteti a költőnél végbement változásokat is. Ez a viszonylag szerény terjedelmű, ám értékelő mozzanatokban gazdag könyv egy kiemelkedő múlt századi életmű utóéletének első jelentős állomása.

(Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 2009)

Becén